

Гарантійно-компенсаційні механізми у фінансовому секторі

Володимир Володимирович Ващенко,
аспірант

Львівського інституту банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ)

Анотація. Досліджено теоретичні засади створення гарантійно-компенсаційних механізмів у фінансовому секторі, визначено напрями дальшого вдосконалення цих механізмів в Україні.

Ключові слова: фінансовий сектор, гарантійно-компенсаційні механізми (схеми), гарантування, страхування вкладів, захист вкладів та інвестицій.

Постановка проблеми. Розвиток фінансово-кредитних відносин у всьому світі в останні роки здійснюється під впливом світової фінансової кризи 2007–2009 рр. та в умовах посткризового пошуку нової фінансової парадигми. Безумовно, міжнародні організації та фінансові регулятори країн багато зробили в напрямі вивчення досвіду і створення механізмів, які б сприяли врівноваженню фінансових відносин на рівні національних економік та, відповідно, на рівні світової економіки. Останні документи і рекомендації Базельського комітету з питань банківського нагляду та оновлення директив ЄС щодо схем гарантування депозитів, захисту інвесторів та гарантійних схем у страхуванні є тому підтвердженням.

Одним із напрямів наукових досліджень, що отримав значний поштовх унаслідок кризи, було створення та удосконалення існуючих гарантійно-компенсаційних механізмів на ринку фінансових послуг. Проте це питання й досі є актуальним. У своїх наукових працях його дослідженню приділяли увагу як зарубіжні (Т. Беннет, Дж. Гарсія, Г. Десмонд, П. Лансков, Д. Лансков, Ю. Фогельсон), так і вітчизняні науковці (С. Аржевітин, С. Безвух, В. Бобиль, В. Віноградов, С. Волович, В. Гудзенко, Н. Кожель, В. Кротюк, Т. Лінник, В. Огієнко, Б. Пшик, Т. Раєвська, В. Рісіна, І. Серветник, Т. Смовженко та інші).

Необхідно відмітити, що в наукових дослідженнях проблеми компенсації вкладникам та інвесторам розглядаються в контексті конкретних підсекторів фінансового сектору. Зокрема, багато досліджень присвячено проблемі компенсації банківських вкладів. Водночас комплексно питання гарантійно-компенсаційних механізмів у фінансовому секторі досліджено недостатньо і потребує дальшого вивчення.

Тому **метою** статті є дослідження теоретичних засад створення гарантійно-компенсаційних механізмів у фінансовому секторі та визначення напрямів дальшого вдосконалення цих механізмів в Україні.

Основний матеріал. Одним із ключових напрямів створення і функціонування гарантійно-компенсаційних механізмів у фінансовому секторі є визначення термінологічного апарату. Це питання є важливим з огляду на те, що в наукових працях дослідники використовують різні терміни, хоча вивчається одна проблематика – збереження коштів і прибутку як надавачів фінансових послуг, так і їхніх споживачів.

У зв'язку з цим ми зробили спробу на основі досвіду деяких країн світу (США і країни – члени ЄС) зробити певні узагальнення існуючих на даний час компенсаційних механізмів і визначитись із відповідною термінологією.

Варто зазначити, що стосовно діяльності небанківських фінансових установ у деяких країнах основним гарантійно-компенсаційним механізмом передбачено страхування професійної відповідальності учасників фінансового ринку. Що стосується банків, то в цьому контексті дотримання основних регуляторних нормативів є також основним компенсаційним механізмом. У наукових працях (наприклад, П. Ланскова і Д. Ланскова [8]) система компенсаційних фондів (США, Канада) або компенсаційних (гарантійних) схем (країни – члени ЄС) розглядається як додатковий механізм (схема), головною метою якого є відшкодування втрат клієнтів. Інституційна типологія компенсаційних схем (механізмів) на фінансовому ринку (досвід США та ЄС), наведена на *рис. 1*, підтверджує зазначене.

Рис. 1. Інституційна типологія компенсаційних схем (механізмів) на фінансовому ринку (досвід США та ЄС)

Примітка. Складено на основі [8].

Водночас під час розгляду компенсаційних механізмів у контексті власності й управління цих схем (механізмів) уже використовується термін «гарантійні (компенсаційні) схеми» або «фонди» (*рис. 2*).

Російський дослідник Ю. Фогельсон зазначає, що для пом'якшення наслідків неспроможності фінансових організацій для споживачів був розроблений спеціальний механізм захисту – гарантійні (компенсаційні) схеми [12].

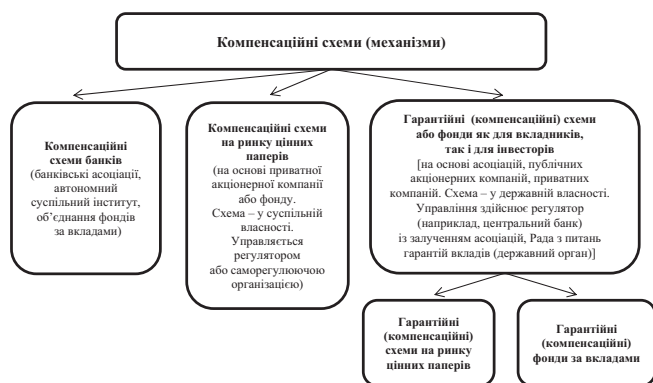

Рис. 2. Компенсаційні схеми (механізми) за формою власності та належності до регулятора або саморегулятивної організації

Примітка. Складено на основі [13]

На наш погляд, такий підхід в основному базується на Європейському законодавстві, зокрема Директиві Європейського парламенту і Ради 97/9/ЄС від 03.03.1997 про схеми компенсування збитків інвесторів [14] та Директиві Європейського парламенту і Ради 94/19/ЄС про схеми гарантування депозитів [15]. Таким чином, щодо інвесторів застосовується термін «компенсація», а щодо вкладників (депозитів) – термін «гарантування». При цьому в обох директивах використовується термін «схема».

Водночас, американська система оперує поняттям «захист». Зокрема, Закон про захист інвесторів 1970 (SIPA) [16] передбачає створення неприбуткової приватної Корпорації захисту прав інвесторів (SIPS), яка підлягає нагляду з боку Комісії з цінних паперів та бірж США (US SEC).

Американська система гарантування вкладів передбачає створення особливого державного органу, діяльність якого фінансується спільно банками та державою, а банки зобов'язані брати участь у гарантуванні вкладів [5].

Американська система в основному спирається на компенсаційні фонди, які створюються для членів саморегулятивних організацій. Держава не розглядається спонсором компенсаційних схем, проте держава є наглядовим органом щодо діяльності зазначених фондів. Таким чином, щодо інвесторів застосовуються терміни «захист» і «компенсаційні фонди», а щодо вкладників (депозитів) – «гарантування».

Аналіз праць вітчизняних науковців свідчить про те, що у фінансовій сфері поширені такі терміни: гарантія, страхування і захист вкладів або інвестицій. Найбільш вдалими, на нашу думку, є дослідження С. Волосович [6], яка вивчала проблему співвідношення між страхуванням, гарантуванням і захистом депозитів. Аналізуючи різні джерела, у тому числі законодавство та наукові праці, вона зазначає про отождествлення до певної міри таких понять, як «гарантування депозитів і захист депозитів», а також термінів «страхування депозитів та їх захист».

Ми також підтримуємо твердження В. Огієнка і Н. Кожель, що захист депозитів є ширшим поняттям,

яке включає страхування депозитів і гарантування депозитів, відповідно система захисту депозитів, окрім зазначених вище заходів, має включати процедури банкрутства, санацію, виплату вкладникам та інші заходи [9].

Аналізуючи законодавство України в контексті піднятих у статті проблем, необхідно зазначити, що згідно із статтею 560 Цивільного кодексу України банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантують перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого зобов'язку. Гарант відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником. Статтею 563 Цивільного кодексу України передбачено, що в разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією, гарант зобов'язаний сплатити кредиторowi грошову суму відповідно до умов гарантії [3].

Відповідно до Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [1], саме гарантування вкладів передбачає комплекс заходів з відновлення стійкості фінансової установи, а не тільки виплату страхової суми. Такої ж позиції дотримуються науковці В. О. Орлова і Д. Л. Кожухов [10].

Згідно із Законом України «Про страхування» [2], страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів.

С. Волосович відносно страхування (депозитів) зазначає, що це система економічних відносин, яка передбачає відшкодування вкладникам суми коштів і відсотків за ними в повному або частковому обсязі відповідно до договору страхування чи чинного законодавства в разі банкрутства фінансової установи [6].

Науковці В. О. Орлова і Д. Л. Кожухов зазначають, що страхування депозитів передбачає виплату страхової суми в разі настання страхового випадку – недоступності вкладів. При цьому вони відмічають, що існують певні відмінності порівняно зі звичайним страхуванням [10].

На основі вищевикладеного аналізу ми вважаємо доцільним застосовувати терміни «гарантування» і «компенсації». Це в основному спричинено не тільки усталеною законодавчою практикою України, а й намаганням України наблизити законодавство відповідно до євроінтеграційних процесів, які відбуваються в нашій державі. При цьому система захисту буде представляти відповідний компенсаційно-гарантійний механізм (або схему).

Одне з визначень терміна «механізм» характеризує його як послідовність дій, станів, що визначають процес або явище [4]. Таким чином, **компенсаційний механізм** – це відповідна послідовність дій, спрямована на компенсацію витрат кредиторів, вкладників, інвесторів, пов'язаних із неплатоспроможністю фінансової установи або боржника, яка за допомогою

певних інструментів і методів реалізує гарантійні та страхові схеми.

Варто зазначити, що спроби систематизації компенсаційно-гарантійних схем були у працях таких науковців, як А. О. Крилова (табл. 1) і Ю. Б. Фогельсон (табл. 2).

Таблиця 1

Система схем гарантування фінансових послуг
Гарантійні схеми (у різних підсекторах фінансового сектору)
Взаємні гарантійні схеми
Схеми гарантування експортних кредитів
Послуги з кредитних історій

Примітка. Складено на основі [7].

Таблиця 2

Схеми страхування вкладів та інвестицій
Схеми страхування вкладів (депозитів)
Схеми страхування інвестицій
Схеми захисту прав споживачів страхових послуг
Схеми страхування коштів у інших видах фінансових послуг (наприклад, пенсійні фонди)

Примітка. Складено на основі [12].

На нашу думку, **сутність** компенсаційного механізму полягає в сукупності методів та важелів, які у своїй цілісності забезпечують створення і функціонування:

- правових норм щодо страхування професійної відповідальності учасників фінансового ринку (небанківські фінансові установи) і дотримання основних регуляторних нормативів (банки);
- гарантійних процедур, які передбачають надання гарантії, взаємне гарантування, гарантування експортних кредитів (як особливого виду діяльності з високим ступенем ризику) та послуги у сфері кредитування і кредитних історій [7];
- страхових фондів (резервів), надходження коштів (страхових внесків), використання цих коштів, виплати компенсації коштів тим учасникам, які постраждали внаслідок тих чи інших подій, або тим, для яких у результаті певних обставин їхні вклади або інвестиції стали недоступними;
- процедури банкрутства, санацію тощо.

Наводимо схему компенсаційно-гарантійного механізму у фінансовому секторі, яку представлено на рис. 3.

Світовий досвід свідчить про те, що компенсаційні механізми (схеми) створюються в кожному з підсекторів фінансового сектору, зокрема в банківському (включаючи небанківські депозитні корпорації), інвестиційному. Тобто компенсаційний механізм (схема) у кожному з підсекторів має свої особливості, ресурсну та регуляторну базу тощо.

Як зазначає в дослідженні Б. І. Пшик, залежно від цільової спрямованості та характеру фінансово-кредитних відносин існує ціла низка фінансово-кредитних механізмів, до яких він відносить і компенсаційні механізми. Вивчаючи формування компенсаційного механізму у сфері інвестування на фондовому ринку, науковець зазначає, що методологічними засадами

цього процесу є визначення оптимальних параметрів формування і розміщення фінансових ресурсів компенсаційних фондів та можливість їх використання для виплат грошових компенсацій домогосподарствам [11].

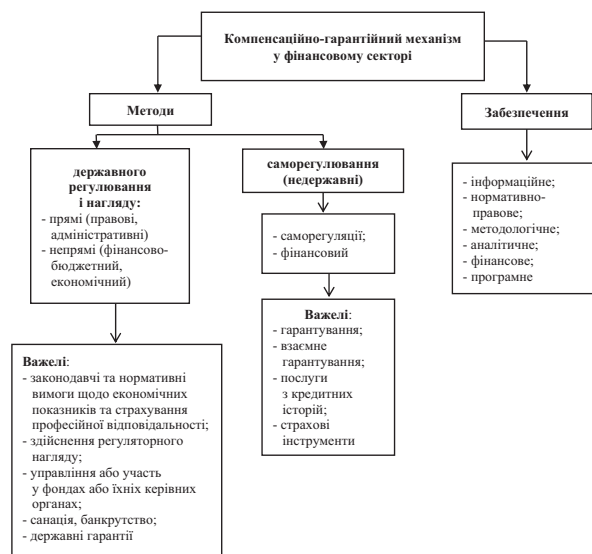

Рис. 3. Компенсаційно-гарантійний механізм у фінансовому секторі

Примітка. Власна розробка

У цьому контексті досвід країн – членів ЄС дозволяє згрупувати основні інституційні особливості компенсаційних схем залежно від джерел (фондів) покриття збитків, які існують у різних країнах:

1) фонди або регулятори управляють компенсаційними схемами для інвесторів і гарантіями за вкладами використовують спільні фонди;

1.1) фонди або регулятори управляють компенсаційними схемами для інвесторів і гарантіями за вкладами використовують різні фонди та фінансування;

2) компенсаційні схеми для інвесторів та гарантійні фонди за вкладами є відділеними один від одного, але використовують спільні фонди;

2.1) компенсаційні схеми для інвесторів та гарантійні фонди за вкладами є відділеними один від одного і використовують різні фонди;

3) компенсаційні схеми торговців цінними паперами відділені від гарантійних схем зі вкладами;

4) компенсаційні схеми управління активами відокремлені від гарантійних схем за вкладами [13]

В Україні компенсаційно-гарантійні механізми (схеми) перебувають на стадії розвитку. Проте комплексного механізму всього сектору ще, на жаль, немає. Якщо розглядати це питання під кутом світового досвіду, то варто зазначити, що першим рівнем є виконання фінансовими установами (банками і небанківськими фінансовими установами) нормативів економічної діяльності та відповідних вимог законодавства щодо страхування професійної відповідальності (для небанківських фінансових установ). Другий рівень,

а саме компенсаційно-гарантійні схеми, є найбільш розвинутим у банківській сфері, завдяки існуванню Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та системі законодавства в цій сфері. Проте ця схема не охоплює вклади юридичних осіб і фізичних осіб – підприємців.

Гарантійно-компенсаційна схема другого рівня на ринку інвестування (фондовий ринок, компанії з управління активами тощо) перебувають ще на стадії формування законодавчого поля. У цій сфері було б доцільним зробити певні кроки щодо імплементації в

українське законодавство Директиви Європейського парламенту і Ради 97/9/ЄС від 03.03.1997 про схеми компенсування збитків інвесторів. Гарантійно-компенсаційні схеми на ринку страхування теж потребують певного вдосконалення (особливо у сфері автострахування і страхування життя), проте кожний із сегментів цього ринку має свої особливості, що викликає складності в його універсалізації. Також потребують розробки гарантійно-компенсаційні схеми в сегменті недержавного пенсійного страхування.

Список використаних джерел

1. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23.02.2012 № 4452-VI.
2. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР.
3. Цивільний кодекс України : від 16.01.2003 № 435-IV.
4. Бізнес-словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://enc-dic.com/business/Mehanizm-7780.html>.
5. Бобиль В. Удосконалення системи гарантування вкладів в умовах сучасної фінансової кризи / В. Бобиль // Вісник НБУ. – 2012. – № 7 (197). – С. 24.
6. Волосович С. В. Співвідношення між страхуванням, гарантуванням та захистом депозитів / С. В. Волосович // Банківська справа. – 2013. – № 1. – С. 89–97.
7. Крилова А. О. Розвиток фінансового сектору в умовах трансформації економіки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук / А. О. Крилова. – К. : УБС НБУ, 2013. – С. 13.
8. Лансков П. Применение международного опыта для развития компенсационных механизмов на финансовом рынке России / П. Лансков, Д. Лансков // Рынок ценных бумаг. – 2009. – № 9–10. – С. 21–26.
9. Огієнко В. І. Страхування депозитів : навч. посібник / В. І. Огієнко, Н. О. Кожель. – Л. : ЛБІ НБУ, 2004. – С. 19.
10. Орлова В. О. Підвищення рівня довіри населення до банківського сектора за допомогою системи гарантування вкладів / В. О. Орлова, Д. Л. Кожухов // Вісник ДонНУЕТ. – 2013. – № 3 (59). – С. 122–129.
11. Пшик Б. І. Становлення і розвиток фінансово-кредитних відносин в Україні : автореф. дис. ... д-ра екон. наук / Б. І. Пшик. – К. : УБС НБУ, 2012.
12. Фогельсон Ю. Б. Защита прав потребителей финансовых услуг / М. Д. Ефремова, В. С. Петрищев, С. А. Румянцев и др. ; отв. ред. Ю. Б. Фогельсон. – М. : Норма, Инфра, 2010. – 368 с.
13. Description and assessment of the national investor compensation schemes established in accordance with Directive 97/9/EC [Electronic resource]. – Available from : http://www.ec.europa.eu/dgs/internal_market/docs/evaluation/national-investor-rep2005.pdf.
14. Directive 97/9/EC of the European Parliament and of the Council of 3 March 1997 on investor-compensation schemes [Electronic resource]. – Available from : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31997L0009:EN:HTML>.
15. Directive 94/19/EC of the European Parliament and of the Council of 30 May 1994 on deposit-guarantee schemes [Electronic resource]. – Available from : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:31994L0019>.
16. Securities investor protection act of 1970 [Electronic resource]. – Available from : <https://www.sec.gov/about/laws/sipa70.pdf>.

Summary. The author studied the theoretical basis for the creation guarantee-compensatory mechanisms in the financial sector, identify areas for further improvement of these mechanisms in Ukraine.

Keywords: financial sector, guarantee-compensation mechanisms (schemes), guarantee, deposit insurance, deposits and investment protection.